

DRETS HUMANS I MEMÒRIA HISTÒRICA

EDUARDO DE LA SERNA

Quilmes, Argentina

La llarga i fecunda història recent d'Amèrica Llatina i el Carib l'ha fet esdevenir, tanmateix, fecunda en les seves lluites pels Drets Humans. La dura dècada de les dictadures militars o governs autoritaris a la regió, i la llarga dècada posterior de neoliberalisme genocida va fer que molts i moltes alcessin la veu i, alhora, ells mateixos fossin banderes en aquesta lluita. Desenes de persones van ser silenciades perquè les seves veus eren clares i dures davant dels atropellaments contra persones humanes, ètnies i comunitats o pobles sencers. Les violacions a les ètnies a Guatemala en el govern d'Efraín Ríos Montt van dur Samuel Ruiz a alçar la veu i acompanyar prop de 100.000 indígenes chuj o achí refugiats guatemalencs a l'estat de Chiapas, Mèxic; Leonidas Proaño va ser també veu de les comunitats indígenes a l'Equador fins a ser anomenat "el bisbe dels indis", i Paulo Evaristo Arns, a través de l'agència CLAMOR va ser defensor i memòria davant les violacions als drets i les persones per les dictadures del Sud (el que li va valer el reny de més d'un bisbe com el Cardenal Raúl Primatesta, president de la Conferència Episcopal Argentina).

A aquestes veus episcopals poden –i han de– sumar-s'hi centenars de veus, fetes callar violentament, de tants i tantes màrtirs llatinoamericans i caribenys. I també altres més enllà d'aquestes fronteres; simplement a tall d'exemple, no es pot ni es vol ignorar la memòria de Martin Luther King, assassinat en el "país de la llibertat" per la defensa ineludicable dels drets humans dels afrodescendents i en contra de la guerra genocida a Vietnam.

No existeix pràcticament cap país d'Amèrica Llatina que no tingui un gran nombre de màrtirs assassinats per la seva defensa de comunitats i persones víctimes de models genocides. Sens dubte no pas tots i totes els i les màrtirs ho són per haver lluitat a favor dels Drets Humans, però sens dubte moltes i molts ho són, i són per això mateix "bandera", a més de testimonis. Els noms dels bisbes Óscar Romero i Juan José Gerardi, ambdós a l'Amèrica Central, són ja emblemàtics; i en podem afegir altres menys coneguts interna-

cionalment, com ara Yolanda Cerón, o Mario Calderón, i Elsa Constanza Alvarado (Colòmbia), João Bosco Penido Burnier (Brasil), els/les dotze desapareguts/des fundadors de Mares de Plaza de Mayo (Argentina), José Manuel Parada (Xile), Lluís Espinal (Bolívia), María Elena Moyano (Perú) i podríem continuar amb abundància. Els màrtirs i testimonis són "fites" en el camí d'un poble, són indicatiu d'un "per on" i "cap a on" caminar. Els màrtirs són memòria, i per això mateix són futur.

Un element molt important per a la vida, la fe i la història del poble d'Israel a la Bíblia és "recordar" (*zaqar*); això és un imperatiu que, d'altra banda, té a veure amb "posar/donar nom" (veieu Jeremies 20,9). Un poble que tanta importància dóna a la història, i a la seva capacitat o incapacitat de trobar Déu actualment-hi, ha de "fer memòria" de com va reaccionar en aquells moments passats (Èxode 17,14; Deuteronomi 5, 15; 7, 18; 8, 2. 18...) ja que d'aquesta manera també Déu "recordarà" (Levític 26,42). Però –i aquí la novetat per a la nostra mentalitat occidental– el jueu no té el passat "darrere", com una cosa que va deixar a l'esquena, sinó "davant", com una cosa que il·lumina el present i orienta el futur. La memòria és imprescindible per caminar. Amb raó s'afirma que "un poble sense memòria està condemnat a repetir els seus errors". La memòria és part constitutiva del camí del Poble de Déu; el passat de pecat i santedat el tenim davant dels nostres ulls i ens marca el camí.

Les violacions als drets humans van ser constants i sistemàtiques a la nostra història recent, els morts es compten a centenars de milers, i no estem fent més que referència a Amèrica Llatina i el Carib, per manca de bona informació, però de cap manera ignorant les altres regions de la Terra. També van ser molts –en les diferents esglésies i comunitats religioses, en la societat civil, en diferents organismes– els qui van lliurar, van gastar i, en ocasions, els van ser arrabassades les seves vides en defensa dels drets d'altres. Les memòries de les seves persones i de les seves lluites estan davant dels nostres ulls, per senyalar-nos

els camins; per això hi ha les fites.

Lamentablement, a la mateixa societat civil i en moltes comunitats eclesials, s'escolten veus que en nom d'una suposada "reconciliació" proposen silenciar la memòria, dissimular la història i callar la veu dels màrtirs. Una institució com l'Església catòlica romana, que tanta transcendència dóna a la "tradició", que en la seva litúrgia celebra la "memòria" del Sopar de Jesús, i que llegeix l'Esclatrat com a "memòria viva" d'un Déu que camina i parla al seu poble en la història, no hauria de ser còmplice dels silencis, malgrat que lamentablement en moltes ocasions ho és.

Recordar és fer memòria històrica des de l'origen, és pensar el nostre passat, però no ha de ser un recordar simple com qui evoca pensant, sinó fent un judici, criticant constructivament o assumint els valors (...) apropar-se... amb la humilitat de la veritat, sense triomfalismes ni falsos pudors, només mirant la veritat, per donar gràcies a Déu pels encerts, i treure de l'error motius per projectar-se renovadament cap al futur.

Per tenir present és interessant a més el que afirmava Th. W. Adorno:

La pregunta "què significa elaborar el passat?" necessita un aclariment. Parteix d'una expressió que, com a lema, s'ha tornat molt sospitosa els darrers anys. En aquest ús lingüístic, elaboració del passat no vol pas dir que es reelabori seriosament allò passat, que es trenqui amb consciència clara el seu encanteri. Més aviat se li vol posar un punt final i, si és possible, fins i tot esborrar-lo del record. El gest d'oblidar i perdonar-ho tot, que correspondria als qui han patit una injustícia, és practicat en canvi pels partidaris dels qui la van cometre.

Moltes lleis o propostes d'"amnistia", lleis de "perdó", passos per a una "necessària reconciliació" no són sinó un mur posat davant dels nostres ulls que impedeixen mirar el passat de cares; i són, per tant, obstacles per caminar amb llibertat vers el futur. Els màrtirs continuen silenciats, o se'ls nega el reconeixement com a tals, de manera que la memòria és "desmemoriada". Una mena d'Alzheimer eclesial o social no sembla sensata ni sana per proposar camins. La memòria subversiva del Natzarè i dels que van seguir les seves petjades continua essent un repte. Un compromís.

La lluita pels Drets Humans, d'altra banda, no és quelcom del passat exclusivament, malgrat que el

passat ens hagi marcat "a foc", i la necessària reivindicació de la justícia es torni indispensable per poder caminar. Les diferents realitats actuals a Amèrica Llatina i el Carib ens continuen marcant; els governs són de signes diferents, i són diferents les pressions damunt seu des de fora i des dels sectors poderosos de dintre. Hi ha Mercosur i Aliança del Pacífic, ALBA, CELAC, Unasur... Aquestes realitats, en general, són noves i els Drets Humans els trobem a les agendes d'algunes d'elles; però hi ha encara realitats que exigeixen que les lluites pels Drets Humans no baixin els braços, no arriïn les seves banderes i no oblidin les seves fites.

No sembla pas que les realitats de les comunitats indígenes i afrodescendents hagin millorat substancialment. Els intents que les forces armades es fiquin en política interna són exigències de l'imperi, amb els arguments del terrorisme i el narcotràfic, i la seva consegüent debilitat per al control dels abusos (si es tracta d'abusos i no de polítiques explícites); la impressionant ingerència totpoderosa dels mitjans de comunicació, creant realitats en consonància amb els seus interessos són, tots plegats, alguns dels espais en els quals la memòria dels màrtirs, l'anàlisi del present i el futur que ens han marcat les empremtes dels testimonis ens conviden a continuar dempeus, persistir en el camí i mantenir viva la memòria.

¹ La frase "ser veu dels que no tenen veu", que es va dir fent referència a diversos d'aquests grans defensors dels pobres va ser utilitzada anteriorment pel "Moviment de sacerdots per al Tercer Món", a Argentina, i la imatge sembla remetre a Eva Perón (la primera vegada que hem pogut detectar-la era a principis dels 50 i feia referència a ella).

² Lucio Gera, *Commemorar el pasado y preparar el futuro: decir, orar, ser y hacer*, Sedoi 93/94, 5-6. Es refereix a la història de l'església i a la crida del Papa a commemorar els 500 anys; igualment sembla que ha de considerar-se vàlid per a mirar la nostra història llatinoamericana.

³ Th. W. Adorno, *Ensayos sobre la propaganda fascista. Psicoanálisis del antisemitismo*, Voces y culturas, Barcelona 2003, 53.